

عبدالکریم پاک نیا تبریزی

«حلیة المتقین»

اثر، معارف ناب اهل بیت علیهم السلام و بسیاری از آداب و احکام شرعی را با زبان ساده؛ اما مستند و تحقیقی بیان کرده و در دسترس همگان قرار داده است. بر مبلغین گرامی لازم است که آن را همیشه در دسترس داشته و مکرر مراجعه کنند و احادیث آن را همانند نامش، اولاً بر خود و ثانیاً به مردم شناسانده و در جامعه اسلامی همگانی کنند.

در اهمیت این منبع همین بس که علامه بحر العلوم رحمته الله فرموده است: «ای

کتاب شریف «حلیة المتقین» از جمله منابع معتبری است که علاوه بر عموم مردم، همواره مورد توجه و مراجعه محققین و مبلغین قرار گرفته است. این منبع معتبر شیعه که به زبان فارسی نگاشته شده، و در نوع خود جامع و کامل است، برای تمام اقشار جامعه مفید می‌باشد. گرچه همه، آن را می‌شناسند و در هر شهر و روستایی یافت می‌شود؛ اما توجه به عمق مطالب آن نیاز به باز شناخت دوباره دارد. علامه مجلسی در این

۱. ارتباط با خود؛

۲. ارتباط با خداوند؛

۳. ارتباط با دیگران.

ازدواج، تربیت فرزند، آداب مجلس و اماکن عمومی، حقوقهای خویشاوندان، زبردستان، همسایگان، بی سرپرستان و یتیمان، دوستان، بیماران، نیازمندان، مظلومان، از کار افتادگان، مردگان، حقوق متقابل والدین و فرزندان و زن و شوهر، و... و برخی از آداب و روشهای اجتماعی، بخشهایی از این کتاب را تشکیل می‌دهد. و همچنین در زمینه آداب فردی موضوعاتی از قبیل: آداب پوشش، آراستگی و آرایش، خوراک و خوردنیها، نظافت و زیبایی ظاهری، خوابیدن و استراحت، معالجه، تفریح و ورزش، معماری و آرایش منزل، رفتار با سایر مردم، حیوانات، مسافرت و... نکته‌ها و رهنمودهای شایان توجهی را از سیره و سخن اهل بیت علیهم‌السلام به ما می‌آموزد.

کاش ثواب تمام تالیفات من در دیوان علامه مجلسی نوشته شود و در عوض ثواب یکی از کتابهای فارسی او (همانند همین کتاب حلیۃ المتقین) که ترجمه متون اخبار اهل بیت علیهم‌السلام است و در دست همه قرار دارد، در نامه عمل من قرار گیرد.^۱

مطالب کتاب

ابواب و موضوعات متنوع این کتاب در ارائه آداب و روشهای زندگی فردی و اجتماعی، نشان می‌دهد که دین مبین اسلام چقدر جامع و دقیق زندگی انسان را مدیریت می‌کند که از کوچک‌ترین و کم اهمیت‌ترین مسائل زندگی تا بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن دستور و برنامه دارد.

این کتاب به زیباترین شکلی، آداب ارتباط انسانها را در سه محور می‌آموزد:

۱. فوائد الرضویه، شیخ عباس قمی، ص ۴۱۳.

تلخیص و ترجمه

علامه، کتاب «حلیة المتقین» را به زبان فارسی، تألیف و در تاریخ ۲۶ ذی الحجة ۱۰۸۱ ق آن را به اتمام رسانده است. و بعد از آن به زبانهای مختلف از جمله: عربی، هندی و اردو نیز ترجمه شده است که به نمونه‌هایی از این ترجمه‌ها با اسم مترجم اشاره می‌کنیم:

ترجمه حلیة المتقین به زبان اردو، توسط سید مقبول احمد دهلوی، به نام «تهذیب الاسلام»؛

تحقیق و تعریب توسط شیخ خلیل رزق عاملی؛

تحقیق و تعریب توسط علی عبدالحسین شبستری؛

گزیده حلیة المتقین به نام «مختصر الابواب فی السنن و آداب» توسط شیخ عباس قمی رحمته الله.

«آداب الشریعة» کتابی فارسی است که چکیده حلیة المتقین علامه

مجلسی می‌باشد و آن را ملا محمد باقر فشارکی اصفهانی تنظیم کرده است.^۱

البته امروزه نسخه‌های متعددی از کتاب حلیة المتقین (علاوه بر ترجمه‌های متعدد و گزیده‌ها)، توسط ناشرین مختلف با سبکهای گوناگون چاپ و منتشر می‌شود و در ردیف پر فروش‌ترین آثار می‌باشد. معمولاً کتاب «مناظرات و مکالمات حسینی» با علمای اهل سنت، در آخر این کتاب چاپ می‌شود که خود یک دوره امام شناسی و دفاع مستند از باورهای شیعه می‌باشد که در نوع خود بی نظیر است.

یکی از جدیدترین نسخه‌های آن همراه با زندگی مفصل علامه مجلسی و شرح لغات مشکل و توضیحات و تعلیقات و سایر اضافات توسط

۱. الذریعة إلى تصانیف الشیعة، شیخ آقا بزرگ طهرانی، نشر دار الاضواء، بیروت، ج ۷، ص ۸۳؛ همان، ج ۱، ص ۲۱.

انتشارات فرهنگ اهل بیت علیهم السلام در آستانه انتشار می‌باشد.

هدف از تألیف

مؤلف عالیقدر در مقدمه کتاب، هدف از تألیف را چنین بیان می‌کند: «اما بعد، چنین گوید تراب اقدام مؤمنین و خادم طلبه علوم ائمه طاهرین، محمد باقر بن محمد تقی (حَسْرَةُ اللَّهِ مَعَ مَوَالِيهِ الْمُطَهَّرِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ) که چون عمده امتیاز بنی نوع انسان از سایر انواع حیوان، تخلق به اخلاق حسنه و تَزَيُّنٌ به آداب مستحسنة است و به مقتضای حدیث شریف نبوی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که: «بُعِثْتُ لِأَتَمِّمْ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»،^۱ تمامی آداب پسندیده و جمیع اخلاق حمیده در شرع انور و دین آن حضرت ظاهر و مُبَيَّنٌ گردیده و چون مختصری از مکارم اخلاق در کتاب «عین الحیوة» بیان شده بود، جمعی از سالکان مسالک سعادت و ناهجان مناهج متابعت اهل بیت

رسالت علیهم السلام از این ذره حقیر التماس نمودند که رساله‌ای در بیان محاسن آداب، که از طریقه مستقیمه ائمه طاهرین علیهم السلام به اسانید معتبره به این قلیل البضاعة رسیده باشد، بر وجه اختصار تحریر نماید و به جهت عموم نفع، نسبت به اهل این دیار، مضامین اخبار را در لباس لغت فارسی قریب الفهم به جلوه درآورد. لهذا با ضیق مجال و کثرت اشتغال رعایت حقوق اخوت ایمانی را لازم دانسته و از مقتضای حدیث «الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ»^۱ امیدوار گردیده اجابت ملتمس ایشان نموده و بر چهارده باب و خاتمه مرتب گردانید.

ترتیب کتاب

مؤلف گرانقدر ترتیب کتاب را این گونه آورده است:
باب اول: در آداب لباس پوشیدن.

۱. الإحتجاج علی أهل اللجاج، احمد ابن علی

طبرسی، نشر مرتضی، مشهد مقدس، ج ۲،

ص ۴۶۰.

۱. بحار الأنوار، علامه محمدباقر مجلسی، مؤسسه

الوفا، ج ۶۷، ص ۳۷۲.

باب دهم: در آداب معاشرت
مؤمنان و حقوق و اصناف ایشان.

باب یازدهم: در آداب مجالس و
سلام و عطسه و مصافحه و معانقه و
امثال اینها.

باب دوازدهم: در آداب داخل
شدن به خانه و بیرون رفتن از آن.

باب سیزدهم: در آداب سوار شدن
و راه رفتن و بازار رفتن و تجارت و
زراعت نمودن و چهارپایان نگاه
داشتن.

باب چهاردهم: در آداب سفر
کردن.

خاتمه: در بیان بعضی از فواید
متفرقه.

و هر یک از ابواب را بر دوازده
فصل مشتمل ساخت و به کتاب
«حلیة المتقین» مسمی گردانید.

جایگاه حلیة المتقین

ارزش احادیث

گر چه علامه، سند احادیث این
کتاب را به خاطر سهولت عموم
مخاطبانش به طور صریح ذکر نکرده

باب دوم: در آداب حلی و زیور
پوشیدن و سرمه کشیدن و در آینه
نظر کردن و خضاب کردن.

باب سوم: در آداب خوردن و
آشامیدن.

باب چهارم: در فضیلت تزویج و
آداب مجامعت و معاشرت زنان
و کیفیت تربیت فرزندان و معاشرت
ایشان.

باب پنجم: در آداب مسواک کردن
و ناخن و شارب گرفتن و سر
تراشیدن و شانه کردن و امثال اینها.

باب ششم: در آداب بوی خوش
استعمال کردن و گل خوش بوییدن و
روغن مالیدن.

باب هفتم: در آداب حمام رفتن و
دارو کشیدن و امثال آن.

باب هشتم: در آداب خواب رفتن
و بیدار شدن و بیت الخلا رفتن.

باب نهم: در آداب حجامت و
تنقیه و ذکر بعضی از ادعیه و احراز
و خواص بعضی از ادویه و معالجه
بعضی از امراض.

حکیم در "مستمسک عروة الوثقی" و میرزا محمد تقی آملی در "مصباح الهدی" از این منبع بهره برده‌اند.

مؤلف کتاب

علامه محمد باقر مجلسی رحمته الله در سال ۱۰۳۷ ق مطابق با حروف ابجد جمله «جامع کتاب بحار الانوار» در شهر اصفهان و در خانواده‌ای که مهد علم و دانش و تقوا بود به دنیا آمد.^۱

پدرش ملا محمد تقی مجلسی رحمته الله از علمای بزرگ جهان اسلام و از نظریه پردازان علوم اسلامی و از پیشگامان راستین عرفان و تقوا در روزگار خود به شمار می‌رفت و دارای تألیفات ارزنده‌ای است.

مادرش نیز دختر «صدر الدین محمد عاشوری»، از پرورش یافتگان خاندان علم و فضیلت بود.^۲

است؛ اما خود ایشان با ارزیابی دقیق از آنها، ارزش علمی و جایگاه سندی‌شان را بیان نموده است. او در قالب عباراتی آسان مانند: سند صحیح، سند حسن و سند معتبر، بسیاری از احادیث را رتبه بندی کرده است که برای اهل تحقیق در جای خود ارزش دارد.

بهره‌گیری دانشمندان

این اثر ارزشمند از زمان تألیف مورد توجه محافل علمی و مذهبی قرار گرفته است و عموم مردم از آن به عنوان راهنمای زندگی بهره گرفته‌اند که در میان فقها و محدثین نیز جایگاه ویژه‌ای یافته است. آنان در آثار خود از مطالب این کتاب بهره گرفته و به این اثر استناد جسته‌اند. از جمله «ملا احمد نراقی» در کتاب "رسائل و مسائل"، سید عبدالحسین لاری در "مجموع الرسائل"، محدث قمی در "غایة القصوی"، سید محسن

۱. أعيان الشيعة، سید محسن امین، نشر دارالتعارف، ج ۹، ص ۱۸۲؛ ریحانة الادب، محمد

علی مدرس تبریزی، ج ۵، ص ۱۹۶.

۲. الذریعة، آقا بزرگ تهرانی، ج ۱، ص ۱۵۱.

در راه کمال

او درس و بحث را در چهار سالگی نزد پدر آغاز کرد. نبوغ سرشارش موجب شد که در چهارده سالگی از فیلسوف بزرگ جهان اسلام جناب ملاصدرا اجازه روایت بگیرد. ملا محمد باقر در محضر استادانی چون: علامه حسن علی شوشتری، امیر محمد مؤمن استرآبادی، میرزای جزایری، ملا محسن استرآبادی، ملا محسن فیض کاشانی و ملا صالح مازندرانی، زانوی ادب زد و از خرمن علم و معرفت هر یک خوشه‌ها چید و برای رسیدن به کمالات علمی و معنوی، در محضر بزرگان علم و ادب و تقوی تلاشهای بی‌وقفه‌ای انجام داده و از افکار و عقاید و اندیشه‌های علمی آنان بهره‌مند گردید. طولی نکشید که او در اثر این تلاشهای خستگی‌ناپذیر بر دانشهای صرف و نحو، معانی و بیان، لغت و ریاضی، تاریخ و فلسفه، حدیث و رجال،

درایه و اصول، فقه و کلام احاطه کامل پیدا کرد.^۱
موقعیت علمی
علامه مجلسی در علوم مختلف اسلامی آنچنان شهرتی دارد که محتاج هیچ بیان و توضیحی نیست. نام او چون آفتابی بر آسمان فقاہت و اجتهاد می‌درخشد. وی از جمله دانشمندانی است که در علوم مختلف اسلامی مانند: تفسیر، حدیث، فقه، اصول، تاریخ، رجال و درایه سرآمد عصر بود. نگاهی اجمالی به مجموعه عظیم «بحار الأنوار» این نکته را به خوبی آشکار می‌سازد. این علوم در کنار علوم عقلی همچون: فلسفه، منطق، ریاضیات، ادبیات، لغت، جغرافیا، طب، نجوم و علوم غریبه از او شخصیتی ممتاز و بی‌نظیر ساخته است. نظری گذرا به «کتاب السماء و العالم» در «بحار الأنوار» این جامعیت را به خوبی نمایان می‌سازد.

۱. گلشن ابرار، جمعی از نویسندگان، نشر معروف.

حاج محمد اردبیلی؛ مؤلف کتاب مشهور «جامع الروات».

سید علی خان مدنی؛ مؤلف «ریاض السالکین» (شرح صحیفه سجادیه علیه السلام).

سید نعمت الله جزائری؛ که چند سال، روز و شب در محضر علامه مجلسی حضور داشته است.

علامه مجلسی در طول عمر با برکت خویش که حدود ۷۳ سال (۱۰۳۷ تا ۱۱۱۰ ق) طول کشید، بیش از یکصد کتاب به زبان فارسی و عربی به رشته تحریر در آورد.

او دانشمندی زمان شناس بود و نسبت به نیاز فرهنگی مردم زمان خود، دست به تألیف کتابهای گوناگون می‌زد. گاهی احساس می‌کرد مردم به علم نجوم نیازمندند، کتاب «اختیارات» را می‌نوشت. هنگامی که ارتباط مردم و خداوند متعال را کم رنگ می‌دید، کتاب توحیدی و اخلاقی «عین الحیاة» را به جامعه عرضه می‌کرد. به ندرت

برخی، علامه مجلسی را در طول تاریخ اسلامی از حیث جامعیت در علوم و فنون گوناگون بی‌نظیر دانسته‌اند. علامه، ریزبینی و نکته‌سنجیهای بسیار مهم، علمی و فنی پیرامون روایات مشکل دارد. بیانهای علامه در ذیل آیات و روایات در کتاب ارزشمند «بحار الانوار»، بسیار دقیق و زیبا است و کم‌تر می‌توان در آنها خطا و اشتباهی یافت.

علامه مجلسی، علاوه بر علمی چون روایات اهل بیت علیهم السلام، در فقه نیز تبحری بالا داشته است.

بیش از یک هزار نفر از طلاب و دانش پژوهان مشتاق و مستعد، از محضر پر فیض علامه مجلسی استفاده نموده و از محضر وی اجازه‌هایی نیز دریافت کرده‌اند.^۱

برخی از شاگردان علامه عبارتند از:

۱. اعیان الشیعة، ج ۹، ص ۱۸۳.

می‌توان خانه‌ای از شیعیان را یافت که در آن کتابی (فارسی یا عربی) از علامه مجلسی نباشد. او با تألیفات فارسی خود نشان داد که در قید مقامات علمی نیست؛ بلکه برای هدایت مردم باید به زبان آنان سخن گفت. علامه از دانشمندان عامل و عارفی است که خود را به زیباترین سجایای اخلاقی آراسته و به عنوان رهبری الهی مورد توجه جامعه خود قرار گرفته بود.

مبلغ متنفذ

علامه مجلسی رحمته الله علیه در میان مردم از نفوذ بی‌سابقه‌ای برخوردار بود. او با علم سرشار و نفوذ معنوی و بیان سحرانگیز خود مردم را از میخانه و قهوه‌خانه‌ها به مساجد کشاند و در عهد او مساجد از رونق خاصی برخوردار بودند. خصوصاً در ماه مبارک رمضان و شبهای قدر جمعیت بی‌سابقه‌ای به مساجد روی می‌آوردند. سید نعمت الله جزایری می‌گوید: «هنگامی که در مسجد جامع

اصفهان مردم را موعظه می‌کرد، هیچ کس فصیح‌تر و خوش کلام‌تر از او ندیدم. حدیثی که شب مطالعه می‌کردم، چون صبح از او می‌شنیدم، چنان بیان می‌کرد که گویی هرگز آن را نشنیده‌ام.»^۱

علامه در سلاطین صفوی نیز نفوذ بالایی داشت. او که سیاستمداری مقتدر بود، با تدبیر خویش در زمان سلاطین بی‌کفایت صفوی، کشور را از حمله و تجاوز دشمنان حفظ نمود. دقیقاً پس از وفات علامه مجلسی بود که کشور دچار هرج و مرج شد و افغانها به ایران حمله کردند و حکومت صفویه را سرنگون نمودند. او با استفاده از اقتدار اجتماعی و سیاسی خویش بسیاری از نسخه‌های کمیاب کتب قدما را استنساخ کرد و میراث عظیمی از تشیع را از نابودی نجات داد.

۱. همان.

موعظه به حکمرانان

علامه علیه السلام در راستای عمل به این آیه شریفه که می فرماید: «قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفَرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جَنَّةٍ إِن هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ»؛ «ای پیامبر بگو: شما را تنها به یک چیز اندرز می دهم، و آن اینکه: دو نفر دو نفر یا یک نفر یک نفر برای خدا قیام کنید؛ سپس بیندیشید این دوست و همنشین شما [محمد] هیچ گونه جنونی ندارد. او فقط بیم دهنده شما در برابر عذاب شدید [الهی] است» خود را موظف می دانست که در راه خدا قیام کند و دستورات دین الهی را حتی به پادشاهان تبلیغ نماید.

شاه عباس دوم در مجلس تاجگذاری بود که علامه از او خواست شراب خواری و فروش آن و برخی اعمال منکر دیگر ممنوع شود.

او نیز به توصیه های علامه عمل کرد؛ اما رفته رفته، چون دیگر شاهان آلوده شراب و... شد.

از منظر اهل نظر

سید محسن امین:

«ملا محمد باقر اصفهانی معروف

به مجلسی ثانی، فرزند ملا محمد تقی

(مجلسی اول)، از عالمان موفقی است

که در عالم اسلام کسی به درجه

توفیقات ایشان نائل نگشته است.

خدمات علامه به مذهب تشیع به

حدی است که عالم متعصب اهل

سنت «عبدالعزیز دهلوی» صاحب "

التحفة الاثنی عشریة فی الرد علی

الامامیة " گفته است: اگر شیعیان را

مجلسی مذهب بنامند جا دارد؛ زیرا

این مرد در رونق این مذهب نقش به

سزایی داشته است.»^۱

شیخ حر عاملی:

«آقا محمد باقر مجلسی عالم

فاضل، محقق ماهر، علامه مدقق،

اندیشمند فقیه، متکلم برجسته،

۱. أعيان الشيعة، ج ۹، ص ۱۸۳.

رحلت علامه مجلسی پس از عمری خدمت به دین مبین اسلام و ارائه خدمات بی نظیر برای امت اسلام، در شب ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ق در شهر اصفهان دیده از جهان فرو بست و در همان جا مدفون گردید و جهان از فیض وجود این عالم گرانمایه محروم شد.

محدث مورد اعتماد، در بر دارنده محاسن و فضائل، استاد جلیل القدر وعظیم الشأن، دارای تألیفات بسیار و سودمند است. کتاب «بحار الأنوار فی أخبار الأئمة الأطهار»، کتاب «جلاء العیون»، کتاب «حیة القلوب»، کتاب «عین الحیة»، کتاب «مشکاة الأنوار» و کتاب «حلیة المتقین»، از آثار اوست.^۱

امام خمینی علیه السلام:

امام، همکاری علامه مجلسی را با سلاطین عصر، برای کنترل زمامداران دانسته است و می فرماید: «مرحوم مجلسی که در دستگاه صفویه بود، صفویه را آخوند کرد؛ نه خودش را صفویه کرد! آنها را کشاند توی مدرسه و توی علم و توی دانش و اینها، تا آن اندازه‌ای که البته توانستند.»^۱

۱. أمل الآمل، شیخ حر عاملی، مکتبة الأندلس، بغداد، ج ۲، ص ۲۴۸.

۱. صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی علیه السلام، نشر مؤسسه تنظیم آثار امام، تهران، ۱۳۷۹، ج ۸، ص ۴۳۷.